

Ж.К. Орынтаев¹, Е.Қ. Орынтай², А.Д. Шералиева¹

¹з.ғ.к., қауымдастырылған профессор, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

²мемлекеттік қызметкер, заңгер, Шымкент, Қазақстан

¹құқық магистрі, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

КЛИМАТ ЖӘНЕ ОЗОН ҚАБАТЫН ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ

Түйін

Мақала климат пен озон қабаты проблемаларына қоғамның назарын аудартуға бағытталған. Мақалада аталған проблемаларды Қазақстан мен әлем елдерінің құқықтық тұрғыда қорғауы, қабылдаған ішкі заңдары мен халықаралық келісімдері сараланды. Өзекті мәселелерді шешу жолындағы тарихы мен ұсыныстар да бейнеленген.

Климатты қорғау көбінесе мүлдем жаңа құқықтық реттеу саласы ретінде қабылданады, ол көп жағдайда егжей-тегжейлі ғылыми-практикалық талдауды, тиісті жаратылыстану базасын дайындауды талап етеді, бірақ соған қарамастан мемлекеттік экологиялық саясаттың тәуелсіз және басымды бағытына айналуға.

Озон қабаты мен климатты қорғау туралы пікірталастар себепсіз болған жоқ. Оның тарихы өткен ғасырдың ортасынан бастау алады және барлық уақытта ол климаттық жүйені, оның өзгеріштігін, сезімталдығын, әсердің сыртқы және ішкі факторларын зерттеу саласындағы белсенді ғылыми-зерттеу жұмыстарымен бірге жүрді.

Кілттік сөздер: климат, озон қабаты, құқық, келісім, конвенция, кодекс, экология, жаһандық жылыну.

Кіріспе. Қазіргі уақытта, климатты қорғау үшін құқықтық шараларды қабылдау қажеттілігін бұдан әрі даулы мәселе немесе одан әрі ғылыми негіздеуді қажет ететін мүлдем жаңа саясат бағыты ретінде қабылдау мүмкін емес: климатты құқықтық қорғау - бұл құқықтың объективті шындығы. [1]

Бұл тұрғыда дүниежүзілік қауымдастықтың климатқа антропогендік әсерді азайту үшін шұғыл шаралар қабылдау қажеттігін ашық және ақыр соңында мойындауы үлкен маңызға ие. Климатты қорғау соңғы жылдары ең көп талқыланған мәселелердің бірі болды. Мұнда дамыған және дамушы елдердің, дәстүрлі және жаңартылатын көздерден энергия өндірумен айналысатын кәсіпорындардың, қоршаған орта мен халықтың денсаулығын сақтау мүдделерімен парниктік газдар мен озон қабатын бұзатын заттардың үлкен атмосфераға шығарылуын жүзеге асыратын субъектілердің мүдделері соқтығысады. Бұл тақырып әлемдегі түрлі ғылыми мектептер, саясаткерлер, қоғам, экологтар мен өндіріс өкілдері арасында кең пікірталас тақырыбы болып табылады. [1]

Озон қабаты - бұл биологиялық қауіпті ультратфиолет сәулесін күн сәулесінен сіңіретін, стратосферада орналасқан атмосфералық озон қабаты. Озон қабатын қорғау - бұл озон қабатының бұзылуынан туындаған қолайсыз әсерлерден адамдардың өмірі мен денсаулығы мен қоршаған ортаны қорғау мақсатында озон қабатының бұзылуын болдырмау және оны қалпына келтіру бойынша мемлекеттік органдардың, заңды тұлғалардың және жеке кәсіпкерлердің қолданатын шаралар жүйесі.

Қазақстандағы климатты және озон қабатын қорғауды құқықтық реттеу. 2007 жылғы 9 қаңтарда Қазақстан Республикасы Конституциясының «Адамдардың өмірі мен денсаулығы үшін қолайлы қоршаған ортаны мемлекеттік қорғауды қамтамасыз ету туралы» 31-бабын жүзеге асыруға, сондай-ақ климат пен жердің озон қабатын қорғаудың құқықтық базасын құруға бағытталған Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі қабылданды.

Кодекстің мақсаты - климаттың антропогендік өзгеруіне және жердің озон қабатының бұзылуына алып келетін, атмосфералық ауаға зиянды химиялық, биологиялық, радиоактивті, физикалық және басқа да әсер етудің алдын алу және деңгейін төмендету, бұл халық пен қоршаған ортаға, сондай-ақ әлеуметтік-экономикалық салалар үшін жағымсыз салдарға

әкелуі мүмкін.

Заң меншік нысанына қарамастан тікелей немесе жанама түрде климатты нашарлататын немесе нашарлатуы мүмкін және жердің озон қабатын бұзатын жеке және заңды тұлғалардың қызметін реттейді.

Осы Кодекстің 310-бабына сәйкес Жердің климаты мен озон қабатын қорғау келесі негізгі принциптерге негізделген:

1) климаттың өзгеруінің (жаһандықты қоса алғанда) және жердің озон қабатының деградациясының қайтымсыз салдарын болдырмау, азайту;

2) парниктік газдар мен озонды бұзатын заттардың атмосфераға шығарындыларын міндетті мемлекеттік реттеу;

3) климаттың өзгеруі және жердің озон қабатының деградациясы туралы ақпараттың жариялылығы, толықтығы және сенімділігі;

4) климат пен жердің озон қабатын қорғауға көзқарастың ғылыми негізділігі, дәйектілігі және күрделілігі. [2]

Қазақстан құрғақшылық пен шөлейттенуге бейім елдерге жатады, республикамыздың осал экожүйелері бар, біздің елдің экономикасы көбінесе қазба түрлерін өндіруден түсетін табысқа байланысты. Мұндай елдер үшін БҰҰ-ның климаттың өзгеруі туралы негіздемелік конвенциясына сәйкес (9 мамыр 1992 ж.) Халықаралық қаржылық көмек және технологиялар трансферті қарастырылған. Қазақстан Республикасы осы Конвенцияның қатысушысы болып табылады, Келісімнің құжаттары 1995 жылы 4 мамырда ратификацияланды.

Соңғы жылдары бүкіл әлемде атмосфералық температураның жоғарылауы, климаттың күрт өзгеруі, табиғи апаттар санының көбеюі, озон саңылауларының пайда болуы байқалады.

2016 жылдың 2 тамызында Қазақстан Париж климаттық келісіміне қол қойды және 2030 жылға қарай парниктік газдар шығарындыларын 15% төмендетуге міндеттеме алды. Ел билігі өз алдына тағы бір ұзақ мерзімді мақсат қойды - 2050 жылға қарай барлық энергияның 50% «жасылдан», яғни жаңартылатын көздерден өндіріледі.

Алайда, Қазақстан 2030 жылға дейін парниктік газдар шығарындыларын 15%-ға қысқартуды өз мойнына алғанына қарамастан, олар тек өсетін болады, деп мәлімдеді ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрі Мағзұм Мырзағалиев 2019 жылғы желтоқсандағы Үкімет отырысында.

«Егер біз тиісті шараларды қабылдасақ, онда 2030 жылғы болжам бойынша ластаушы заттардың шығарындылары 3,6 млн тоннаны құрайды», - деп атап өтті. Тақырыпты жалғастыра отырып, ол парниктік газдар шығарындыларына назар аударды. «Қазақстан Париж келісімі бойынша парниктік газдар шығарындыларын 1990 жылмен салыстырғанда 2030 жылға қарай 15%-ға төмендетуге міндеттеме алды. Алайда, бүгінгі күннің өзінде Қазақстандағы парниктік газдар шығарындылары осы деңгейден асып түседі. Сонымен қатар, экономиканың өсуін ескере отырып, парниктік газдар шығарындылары тек өседі. Парниктік газдар шығарындыларын азайту үшін қажетті шараларды қабылдау мақсатында біздің министрлік Германия тарапының қолдауымен 2050 жылға дейін төмен көміртекті дамыту стратегиясын әзірлеуге кірісті», - деді Мырзағалиев.

Әлемдегі климат пен озон қабатын қорғау мәселелерін құқықтық реттеу. Еуропалық Одақ (бұдан әрі - ЕО) дәстүрлі түрде экологиялық құқықтық қозғалысты дамытуда жетекші позицияны иемденеді, қоршаған ортаны және климатты қорғау саласындағы халықаралық диалогтың бастамашысы және белсенді қатысушысы болып табылады.

Еуропада «жасыл» қозғалыстардың ұстанымдары мықты, олардың қызметі халықтан кең қолдау табуға, ғылыми әзірлемелер белсенді түрде жүргізілуде, жаңа экологиялық таза технологияларды енгізу, жаңа заңнамалық және саяси бастамалар кеңінен талқылануда. Жеткілікті ауқымды заңнамалық және құқық қолдану материалы заң ғалымдары мен заң шығарушыларға экологиялық құқықты дамытудағы негізгі атқарылатын жұмыстар мен проблемаларды бағалауға, қоршаған ортаны қорғау саласындағы жаңа қажеттіліктерге жауап беруге мүмкіндік береді. Бұл жұмыс және жинақталған тәжірибе ЕО ғалымдары мен

заңгерлеріне құқықтың ерекше саласы - «климатты қорғау құқығы» туралы айтуға мүмкіндік береді, бұл проблемаға көптеген пікірталастар, мақалалар және зерттеулер арналған.

ЕО-тың климатты қорғау туралы заңдары арқылы дами бастаған алғашқы бастамалары қоршаған ортаның, атап айтқанда ауаның сапасын бақылауға, ондағы тұрақты органикалық қосылыстардың жиналуына және қоршаған ортадағы осындай қосылыстардың шоғырлануының жоғарылауымен байланысты қауіптерді білуге байланысты болды.

Нәтижесінде 1985 жылы озон қабатын қорғау жөніндегі Вена конвенциясы қабылданды, ол 1987 жылы озон қабатын бұзатын заттар туралы Монреаль хаттамасымен толықтырылды. Бұл халықаралық құжаттар озон қабатының Жердің климаттық жүйесіндегі маңызды рөлін мойындады және озон қабатын бұзатын заттардың бөлінуін шектеу қажеттілігі туралы мәлімдеді.

1992 жылы БҰҰ аясында Рио-де-Жанейродағы конференцияда БҰҰ-ның климаттың өзгеруі туралы негіздемелік конвенциясы (КӨНК) қабылданды, оған 180-нен астам мемлекет қатысты, ал 1997 жылы Киотода дамыған елдер мен өтпелі экономикасы бар елдерде парниктік газдар шығарындыларын азайту немесе тұрақтандыруға міндеттейтін хаттама (Киото хаттамасы) қабылданды. Осы халықаралық құқықтық актілердің негізінде келесі мемлекеттер мынадай қадамдар жасады:

- Францияда климаттың өзгеруі туралы 1992 жылғы Конвенция мен 1997 жылғы Киото хаттамасының ережелерін іске асыру шеңберінде парниктік эффектпен күресудің ішкі бағдарламалары қабылданды: «Парниктік эффектпен күресудің француз бағдарламасының алғашқы элементтері» (1993), «Климаттың өзгеруін азайту туралы бірінші ұлттық бағдарлама» (1995). 1997 жылы Парниктік эффект бойынша ведомствоаралық комиссия құрылды;

- Швейцарияда атмосфераға парниктік газдар шығарындыларын азайтуды реттейтін бірнеше заңдар бар: 2001 жылғы 1 мамырдағы «Көмірқышқыл газының шығарындыларын азайту туралы» Федералдық заң, 1999 жылғы 1 қаңтардағы «Энергияны тиімді пайдалану туралы» Федералдық заң, Швейцария энергетикалық бағдарламасы (2001 жылғы 17 қаңтардан бастап қолданыста), «Энергетика туралы» Заң және т.б.;

- Ұлыбритания - ауаны қорғау және парниктік газдар шығарындыларын азайту, сондай-ақ Киото хаттамасының тетіктерін іске асыру саласындағы ұлттық заңнаманы белсенді дамытушы ел. Бұл саладағы Ұлыбританияның негізгі заңнамалық актілеріне келесілер жатады: 1999 жылы ластанудың алдын алу және ластануды бақылау туралы акт, 2001 жылғы климаттың өзгеруіне салық туралы акт, 2000 жылғы ауа сапасы туралы акт, 2000 жылғы климаттың өзгеруін азайту жөніндегі ұлттық бағдарлама және т.б.;

- Нидерланды 1999 жылы қарашада Парламент мақұлдаған Климаттың өзгеруі саясатын іске асыру жоспарын жариялады;

- 2002 жылдың қарашасында Канада үкіметі «Жеңілдету жөніндегі іс-шаралар жоспарын» жариялады;

- Америка Құрама Штаттарында 1965 және 1966 жылдары өзгертілген 1955 жылғы ауаны қорғау туралы заңымен ауаның ластануын болдырмау және жою үшін негізгі жауапкершілік шығарындылар лимитін сақтауды талап ететін штаттар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарына жүктеледі. 2001 жылғы мамырда «Ұлттық энергетикалық саясат: ұлттық энергетикалық саясатты дамыту тобының есебі» қабылданды; 1995 жылы АҚШ-тағы қышқыл жаңбыр бағдарламасы басталды. [3]

Мемлекеттер КӨНК пен Киото хаттамасын жүзеге асыру мақсатында ұлттық актілерді қабылдады. Осылайша, Украинаның министрлер кабинеті 2005 жылы 18 тамызда N346 бұйрық қабылдады, онда БҰҰ-ның климаттың өзгеруі туралы негіздемелік конвенциясына Киото хаттамасының ережелерін іске асыру жөніндегі ұлттық іс-қимыл жоспары бекітілді. 2005 жылы 12 тамызда Беларусь Киото хаттамасын ратификациялады; Сирия оған 2005 жылы 16 тамызда қосылды. 2005 жылы Канада Перу, Қытай, Украина, Польша, Литва, Шри-Ланка, Тунис және Уганда елдерімен парниктік газдар шығарындыларын азайту туралы өзара түсіністік туралы меморандумдарға қол қойылды.

2005 жылы қыркүйекте Пекинде өткен Қытай-Еуропалық Одақ саммитінде Климаттың өзгеруі және энергетикалық қауіпсіздік жөніндегі серіктестік деп аталатын келісімге қол қойылды, оған сәйкес Пекин 2030 жылға дейін өзінің энергетикалық саласына 1,5 триллион доллар инвестиция салуды жоспарлап отыр.

2003 жылы Еуропалық одақ парниктік газдар шығарындыларының үлестемелерін (квота) сату жүйесін ұйымдастыру жөніндегі директиваны қабылдады, оған сәйкес 2005 жылдың қаңтарынан ішкі еуропалық нарық үлестемелерді сатуды жүзеге асыра бастады.

2006 жылы Ресей Федерациясының үкіметі көміртегі бірліктерінің ресейлік тізілімін, қайнар көздерден антропогендік шығарындылар көлемін және парниктік газдарды сіңіруді бағалаудың ресейлік жүйесін құру туралы бұйрықтар қабылдады.

2009 жылы маусымда АҚШ конгресінің төменгі палатасы американдық таза энергия және қауіпсіздік туралы актісін қабылдады. Актке сәйкес, американдық кәсіпорындар, оның ішінде муниципалдық қызметтер мен мұнай өңдеу зауыттары көмірқышқыл газын және басқа парниктік газдар шығарындыларын 2005 жылғы деңгейге салыстырғанда 2020 жылға дейін 17% -ға және 2050 жылға қарай 83% -ға төмендетуі керек. Мұндай көрсеткіштерге күн, жел, сонымен қатар геотермальды қайнар көздер мен биоотын секілді жаңартылатын энергия көздеріне көшу арқылы қол жеткізу жоспарлануда.

2009 жылы желтоқсанда Данияда (Копенгаген) климаттық саммит өтті. Копенгаген келісімі елдерді 2020 жылға дейін шығарындылардың төмендеуін жариялауға міндеттейді. Ресей Копенгаген келісіміне қосыла отырып, 1990 жылмен салыстырғанда 2020 жылға қарай шығарындылардың 15% немесе 25% төмендеуін жариялады. Климаттың өзгеруінің алдын алу бойынша іс-шараларды қаржыландыру мақсатында Копенгаген жасыл климаттық қоры құрылды.

БҰҰ-ның климаттық келіссөздерінің кезекті раунды 2010 жылы маусымда Бонн қаласында өтті, оған 184 елдің өкілдері - БҰҰ КӨНК мүшелері қатысты. Ірі дамыған елдер 2010-2012 жылдардағы шұғыл шараларға климаттық қаражаттың көп мөлшерін бөлетіндігін мәлімдеді. 2010 жылы Жапония, АҚШ және ЕО шамамен 10 миллиард доллар бөлу туралы хабарлады. [4]

Парниктік газдар шығарындыларын азайтуға бағытталған нақты қадамы ретінде көптеген елдер 2015 жылы қабылданған климат туралы Париж келісіміне қосылды. Оған 185 мемлекет қатысты. Келісімнің мақсаты - температураның жаһандық орташа көтерілуін 2° С-ден «едәуір төмен» ұстап тұру және температураның 1,5° С көтерілуін шектеуге «күш салу».

Келісім Киото хаттамасын ауыстыру үшін дайындалған, бақылаушылар бұл «маңызды және теңдестірілген» жоспар ғаламдық жылыну жылдамдығын төмендетудегі «тарихи бетбұрыс» болады деп мәлімдеді. Ол, атап айтқанда, 2020 жылға қарай (1990 жылғы деңгейден) шығарындыларды 25%-ға және 2030 жылға қарай 25-30%-ға төмендетуді көздейді.

Алайда келісімнің кемшіліктері бар. Келісімнің мәтінінде тараптар өздерінің жарияланған мақсаттарына қол жеткізе алмаған жағдайда қандай-да бір санкциялар қарастырылмаған, ал халықаралық-құқықтық мағынада шығарындыларды қысқарту олар үшін мүлдем міндетті емес. Осыған байланысты белгілі климатолог Джеймс Хансен бұл келісімді «жалған» деп атады, ал басқа сыншылар «шығарындыларды көбейту туралы келісім» туралы айтады. [5]

Келісімнің нәтижелері де оң емес. Келісімге қол қойылғаннан бері парниктік газдар шығарындылары 4%-ға өсті.

Жағдай жаһандық мемлекеттердің барлығы парниктік газдар шығарындыларын шектеу ниетін қолдамайтындығымен қиындай түседі. Ірі экономикалық держава АҚШ 2019 жылдың қараша айының басында БҰҰ-ға Париж келісімінен шығу процедурасын бастағаны туралы ресми түрде хабарлап, әлемдік тенденцияға қайшы әрекет етті. АҚШ президенті Дональд Трамп мұны американдық жұмысшыларға, кәсіпкерлерге және барлық салық төлеушілерге

жүктелетін «ашулы қаржылық-экономикалық ауыртпалық» деп атады. Америка Құрама Штаттары тәулігіне 12 миллион баррель көрсеткішімен әлемдегі ең ірі өндіруші бола отырып, мұнай өндіруді ұлғайтуды жалғастыруда.

БҰҰ-ның қоршаған ортаны қорғау бағдарламасына сәйкес 2020 жыл қоршаған орта үшін «супержыл» болуы керек еді: қарашада елдер Глазгода (Шотландия) жиналып, әлемдегі температураның 1,5 градусқа көтерілуін тоқтату мақсатына жету үшін шығарындыларды азайту шаралары туралы біржола келісімге келуді жоспарлаған. Пандемияға байланысты іс-шара 2021 жылға ауыстырылды және экономикалық проблемаларға байланысты бірқатар елдер экологиялық стандарттарды әлсірете бастады.

Атмосфераның ластануы мен климаттың өзгеру проблемаларымен қатар озон қабаты проблемасы да назарда. Антарктиданың үстіндегі стратосфералық озон қабатындағы «тесік» ғалымдардың пікірінше рекордтық деңгейге жетті. Озон қабаты уақыт өте келе оны бұзатын заттардың шығарындыларының азаюы және Монреаль хаттамасын қатаң сақтаған жағдайда ғана уақыт өте келе қалпына келеді деп күтілуде. Алайда бұл 2060-2075 жылдардан ертерек болуы мүмкін емес.

2009 жылға дейін Монреаль хаттамасын барлық елдер ратификациялағанын атап өткен жөн. БҰҰ Бас хатшысы Пан Ги Мун ұлттық және ғаламдық шараларды қабылдаудың арқасында Хаттамаға қатысушылар озон қабатын бұзатын заттарды өндіруді және тұтынуды 98%-дан астамға азайтқанын баса айтты. БҰҰ басшысы сонымен қатар, Хаттама климаттың өзгеруіне қарсы күресте маңызды құрал болып табылады деп қосты. Оның айтуынша, Хаттаманың арқасында парниктік газдар шығарындыларын 135 миллиард тонна көмірқышқыл газына баламалы мөлшерде азайту мүмкін болды.

Монреаль хаттамасына мүше елдер 2007 жылы 22 қыркүйекте гидрохлорфторокарбон өндірісін қатыру және оның өндірісін біртіндеп тоқтату туралы келісімге қол жеткізді және оны айналымнан шығаруға бөлінген уақытты 10 жылға қысқартты. Гидрохлорфторкөміртегі де қоршаған ортаға кері әсерін тигізеді, сонымен қатар, жаһандық жылынуға ықпал етеді. Монреаль хаттамасына қатысушы елдердің 20 жылдық мерейтойына орайластырылған кездесуінде гидрохлорфторокарбонат өндірісін 2013 жылға дейін тоқтату туралы шешім қабылданды. Бұған дейін индустриалды елдер оның өндірісін 2030 жылға дейін, ал дамушы елдер 2040 жылға қарай толықтай қысқартады деп болжанған болатын.

Енді бұл мерзімдер 10 жылға қысқарды. Монреаль хаттамасында озонды бұзатын 100 химиялық заттарды өндіруге және тұтынуға тыйым салынған. Осы заттардың көпшілігі ғаламдық жылынуға ықпал етеді. Жалпы, мұндай қосылыстардың дүниежүзілік тұтынуы 95%-дан асты.[4]

Қорытындылар. Осылайша, атмосфераны халықаралық-құқықтық қорғау, климаттың өзгеруі және озон қабатын қорғау мәселелерін қарастыру нәтижесінде келесі тұжырымдар жасауға болады. Біздің ойымызша, біріншіден, ауаның ластану проблемасы климаттың өзгеруі проблемасын да, озон тесігі проблемасын да қамтиды. Сондықтан атмосфераны қорғаудың ең тиімді жүйесі - жоғарыда аталған экологиялық проблемаларды әлемдік ауқымда кешенді халықаралық-құқықтық реттеу.

Екіншіден, БҰҰ-ның атмосфераны қорғау туралы әмбебап конвенциясы қабылдануы керек.

Үшіншіден, қолданыстағы Париж келісімін жетілдіру қажет, тараптар өздерінің жариялаған мақсаттарына қол жеткізе алмаған жағдайда қандай-да бір санкциялар қарастырып, шектеу қолдану қажет.

Төртіншіден, мемлекеттер «жасыл экономикаға» көшуді жеделдетіп, қарқынды арттыру қажет. Қазақстанға да бұл мәселе түйткіл, «жасыл экономика» баяу енгізілуде.

Бесіншіден, инвестицияны тұрақты шешімдерге бағыттау: қазбалы отынды өндіруге және тұтынуға субсидия беруді тоқтату керек.

Алтыншы, көміртегі салығын енгізу. Аталған салықты енгізу пандемиядан кейін қайта аяққа тұрған компаниялар үшін ауыр тиетіні анық. Осы тұста мемлекеттер экология мен экономика арасында таңдау жасауына тура келеді.

Қазақстанға тоқталатын болсақ, жаңа Экологиялық кодексті қабылдау маңызды мәселе болып отыр. Салалық министрлік өкілдері аталған кодекс жобасы 80% дайын деп хабарлағанмен, пандемия салдары салық түрлері мен айыппұл көлемдерін қайта қарастыруды талап етеді.

Елімізде жылу электр орталықтарын газға ауыстыру мәселесі де түйткілді, оны шешу экологияға жақсы әсерін тигізеді. Мәселен, Алматы қаласындағы «ЖЭО-2»-ні газға ауыстыру қала ауасын 30 есеге тазартады.

Климатты ретке келтіруде әр адамның маңызы зор. Батыста кеңінен қолданылатын «көміртек ізі» ұғымын халық арасында дәріптеп, велосипедке ауысу, энергияны үнемдейтін шамдар қолдану, тұрмыстық заттарды қайта пайдалану секілді әрекеттер климат пен экологияны реттеуде кішкентай болса да оң қадамдар екенін жеткізу қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. Семенихина В.А., «Правовое регулирование охраны климата: сравнительно-правовой анализ» тақырыбы бойынша диссертация, Мәскеу, 2010 ж.;
2. URL: <http://www.un.org/esa/policy/devplan/2007%20docs/climate.pdf>;
3. Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі, 2007 ж.;
4. Семенихина В.А., «Правовое регулирование охраны климата в Европейском Союзе» тақырыбы бойынша ғылыми мақала, Мәскеу, 2010 ж.;
5. Валеев Р.М., «Международное экологическое право», Мәскеу, 2012 ж.;
6. URL:
[https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B6%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B5_%D1%81%D0%BE%D0%B3%D0%BB%D0%B0%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5_\(2015\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B6%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B5_%D1%81%D0%BE%D0%B3%D0%BB%D0%B0%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5_(2015)).

Аннотация

Статья направлена на привлечение внимания общественности к проблемам климата и озонового слоя. В статье анализируется правовая защита этих проблем в Казахстане и мире, принятые отечественные законы и международные соглашения. Также отражена история и рекомендации по решению актуальных вопросов.

Охрана климата зачастую воспринимается как совершенно новая область правового регулирования, которая во многом требует детального научно-практического анализа, подготовки соответствующей естественнонаучной базы, но все же становится самостоятельным и приоритетным направлением государственной экологической политики.

Дискуссия по вопросам охраны озонового слоя и климата возникла не без оснований. Ее историю можно проследить, начиная с середины прошлого века, и все время она сопровождалась активной научно-исследовательской работой в сфере изучения климатической системы, ее изменчивости, чувствительности, внешних и внутренних факторов воздействия.

Abstract

The article aims to draw public attention to the problems of climate and the ozone layer. The article analyzes the legal protection of these problems in Kazakhstan and the world, the adopted domestic laws and international agreements. History and recommendations for solving current problems are also presented.

Climate protection is often perceived as a completely new area of legal regulation, which in many respects requires a detailed scientific and practical analysis, the preparation of an appropriate natural science base, but nevertheless becomes an independent and priority area of state environmental policy.

The debate on the protection of the ozone layer and the climate was not without reason. Its history can be traced back to the middle of the last century, and all the time it was accompanied by active research work in the field of studying the climate system, its variability, sensitivity, external and internal factors of influence.